

Mogućnosti kaznenopravne reakcije na ugrožavanje i povredu radne i životne sredine

Prof. dr Vladan Joldžić, doc. Ana Batričević
assist. Vera Stanković

Naučni rad
UDC:502.34.6.7.8:843.10/12

UVOD

Neprekidnim razvojem ljudske zajednice umnožavaju se i ekološki negativni tehnogeni uticaji koji (putem zagađenje ekomedijuma, buke, zračenja...) pogadaju: radnu te užu i širu životnu sredinu, proizvodeći raznovrsne opasnosti i posledice po urbane, suburbane, zone agrarnog života i rada, staništa brojnih vrsta, ali i kvalitete klime, od lokalna na dalje, a preko njih i samog čoveka. Da bi takvi uticaji bili sprečeni države već decenijama propisuju obavezne oblike postupanja, vremenom razvijajući sve kvalitetnije norme namenjene kažnjavanju delovanja protivnih ovim obavezama. Ovo važi i za Republiku Srbiju koja već duži niz godina razvija tome namenjene norme, brojna krivična dela, privredne prestupe i prekršaje, koje možemo nazvati normama Ekološkog kaznenog prava i zakonodavstva.

Naš zadatak je da vas upoznamo, makar lajkonski, sa elementima osnova te razvoja ove kazneno pravne reakcije na ugrožavanja i povrede radne i životne sredine, reakcije čiji je osnovni zadatak zaštita prava čoveka na zdrav život u zdravoj životnoj sredini i uspostavljene ekološke vrednosti i obaveze.

1. LOGIKA, SISTEMATIKA I PRIMERI EKOLOŠKI USMERENE KAZNENO PRAVNE ZAŠTITE

Iako se ekološki usmerena kazneno pravna zaštita u Svetu i kod nas već dugo razvija stvarni pomak iskazuje tek zadnjih par decenija. Ostvaruje se formiranjem sve brojnijih i kvalitetnijih konstrukcija krivičnih dela i prekršaja, a na terenu nekadašnje Jugoslavije, kao i država iz nje proisteklih, i kroz, pre blizu šest decenija, formalno pravno a logički uspostavljene specifične konstrukcije tako-zvanih privrednih prestupa i pratećih opštih pravila za njihovo legislativno formiranje i primenu [6, 7], kao i formiranjem posebnih njima namenjenih sudova [8, 10]. Takođe i jasnim određenjem da se

---

Adresa autora: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Gračanička 12

Rad primljen: 15. 08. 2016.

Rad prihvaćen: 30. 01. 2017.

sami privredni prestupi definišu unutar posebnih zakona [11, 15, 18], u suštini kao kazneni garanti poštovanja njima uspostavljenih obaveza.

Rastući broj kaznenih normi svih kategorija već nekoliko decenija u osnovi je sve jasnije namenjen zaštiti ekoloških: obaveza, prava, dobara i poželjnih oblika odnosa, čime se uistinu pristupilo formiranju elemenata nečega što sada možemo da nazovemo Ekološkim kaznenim pravom i zakonodavstvom.

S obzirom na konkretne objekte zaštite, moguće opasnosti i posledice na koje se odnose, najznačajnije među ekološkim kaznenim normama su norme ekoloških krivičnih dela, pre svega takozvanih *pravih ekoloških krivičnih dela*, delikata ciljno namenjenih za zaštitu od ekološki neželjениh opasnosti i posledica, ali ne treba zaboraviti i *neprava ekološka krivična dela*, norme koje pored svojih osnovnih funkcija u izvesnim situacijama vrše (pružaju) i zaštitu poštovanju: ekoloških prava, vrednosti, obaveza i odgovornosti. Ovakvih normi, pre svega „pravih ekoloških krivičnih dela“, u zakonodavstvu Republike Srbije je više od četrdeset, lociranih unutar *osnovnog i sporednog* krivičnog zakonodavstva, to jest unutar:

1. Krivičnog zakonika [19: pogl. 24.], i

2. brojnih posebnih zakona koji poseduju preko 30 ekološki krivičnih dela unutar svojih poglavija „kaznene odredbe“, kako je to očito iz, primera radi, Zakona o vodama [1, 14].

Tretirajući u suštini najteže ekološke delikte, među kojima se masa njih izvršava na različite tehnogene načine [4, 13, 14], ili i njima. Ova dela u Srbiji mogu da izvrše otuda da za njih odgovaraju fizička [3], ali od 2008. godine i pravna lica [4, 9].

Obratimo pažnju na najznačajnija među ovim delima. Već „Zagađivanje životne sredine (čl. 260.)“ iz Krivičnog zakonika Republike Srbije jasno inkriminiše zagađenja, ali i posledice njima proizvedene, proizašla iz postupanja koja su kršenje propisa o zaštiti i unapređenju životne sredine, uključujući i takva postupanja privrednih subjekata, što znači uistinu u najvećoj meri nedozvoljenim tehnogenim uticajima. Šta više ukoliko privredni subjekt ne postupi po obavezama preduzimanja mera zaštite životne sredine, dakle obaveznih

ekološki orientisanih tehnogenih postupaka i mera, to će odgovarati (po osnovu čl. 261.). A posebno ukoliko pristupi „Protivpravnoj izgradnji i stavljanju u pogon objekata i postrojenja koja nagrađuju životnu sredinu (čl. 262.)“, dakle proizvode ekološki negativne tehnogene uticaje! A da bi ekološko zaštitni objekti i uređaji bili zaštićeni formirano je i k.d. „Oštećenje objekata i uređaja za zaštitu životne sredine (čl. 263.)“. Naglašavamo da je posebno pružena zaštita od „Oštećenja životne sredine (čl. 264.)“ proizašlih iz: iskorišćavanja prirodnih bogatstava, izgradnje objekata, kao i izvođenja kakvih drugih radnji, i to kršenjem propisa. Norma koja takođe inkriminiše raznovrsne ekološki nedozvoljene tehnogene radnje sadržana je u „Čl. 266. – Unošenje opasnih materija u Srbiju i nedozvoljeno prerađivanje, odlaganje i skladištenje“. Ne treba zaboraviti ni „Nedozvoljenu izgradnju nuklearnih postrojenja (čl. 267.)“.

Iz takozvanog „sporednog ekološkog krivičnog zakonodavstva“ najznačajnije su norme „pravih ekoloških krivičnih dela“ locirane unutar: Zakona o zdravlju bilja [3] [18: str.: 5., 6., 43.], Zakona o sredstvima za zaštitu bilja [18: str. 101.], Zakona o genetički modifikovanim organizmima [2:] [15: str.: 27.-28., 46.], te Zakona o vodama [1: čl.: 209. i 210.], koje u celini ili delom svojih konstrukcija inkriminu ekološki nedozvoljena postupanja. Pa tako:

Zakon o zaštiti bilja od bolesti I štetočina svojim članom 95. jasno inkriminiše i unošenje u zemlju, protivno propisima, i štetnih biljnih proizvoda i objekata, dakle produkata koji mogu da iskažu negativni i zabranjeni ekološki a tehnogeni uticaj. Inače sam *Zaštitni objekt* ovog krivičnog dela je *biljni svet* kao deo životne sredine.

Zakon o sredstvima za zaštitu bilja svojim članom 78. posebno jasno inkriminiše i sankcioniše proizvodnju ali i *stavljanje u promet* (što znači tehnogeni uticaj) posebno zabranjene supstance za zaštitu bilja i time prouzrokuje štetne posledice po zdravlje ljudi ili životnu sredinu (čl. 78., st. 1.).

Zakon o genetički modifikovanim organizmima, koji su produkt poznavanja i primene alata bilogije ali i različitih tehnologija, jasno, svojim članom 45., jednom od novijih ekoloških kaznenih normi, zabranjuje i kažnjava za krivično delo: proizvodnju GMO protivno odredbama rečenog zakona, njihovo gajenje, ali i upotrebu, namerno uvođenje u životnu sredinu ali i stavljanje u promet, te time izazaivanje štetnih posledica po zdravlje ljudi i životnu sredinu.

Pored takozvanih *pravih ekoloških krivičnih dela* u zakonodavstvima država, pa tako i Republike Srbije, prisutna su i *neprava ekološka krivična dela*, pre svega unutar poglavila namenjenih zaštiti opšte sigurnosti, kako je to slučaj i sa Glavom 25.

KZ Republike Srbije – Krivična dela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine, čiji uvodna norma: „Član 278. – Izazivanje opšte opasnosti“, jasno inkriminiše i izazivanje opasnosti opšte opasnom radnjom ili sredstvom (čl. 278., st. 1.), a posebno ako službeno ili odgovorno lice ne postavi, ili ne održava, ili ne stavi u dejstvo, propisane uređaje zaštite (čl. 278., st. 2.), čime se, jasno, tehnogenim putem izazivaju različiti oblici opasnosti pa i ekološke opasnosti. Šta više kažnjavanju se podvrgava i svako ko izazove „Uništenje ili oštećenje javnih uređaja (čl. 279.)“ ili pak njegovo uklanjanje, i to uređaja „za vodu, kanalizaciju, toplotu, gas, električnu ili drugu energiju ili uređaje sistema javnog saobraćaja i veza“, ili pak svojim delovanjem dovede do „Izazivanja opasnosti neobezbeđenjem mera zaštite na radu (čl. 280)“ u rudnicima, fabrikama, radionicama, na gradilištima ili na drugom mestu, čime se, jasno, takođe mogu da izazovu ekološki negativne a tehnogene posledice. Isto važi i za „Nepropisno i nepravilno izvođenje građevinskih radova (čl. 281.)“ kao i za „Oštećenje brana, nasipa i vodoprivrednih objekata (čl. 282.)“ te „Neotklanjanje opasnosti (čl. 285.)“, među kojima i neotklanjanje opasnosti od požara, poplave te eksplozije, čije posledice sasvim sigurno jesu tehnogene a veoma često ili i uvek ekološki negativne (od poplava). Na isti način može da se posmatra i „Neovlašćeno pribavljanje i ugrožavanje bezbednosti nuklearnim materijama (čl. 287.)“, kao i izazivanje teških posledica iz članova 278., 279., 280 te 281. (vidi čl. 288. KZ RS).

Drugu po značaju grupu ekoloških delikata čini mozaik *ekoloških privrednih prestupa*, prestupa koje Zakonodavac definiše polazeći od kakve njihove formalne a jasno određene materijalno pravne osnove [16, 17], to jest normi koje uspostavljaju: 1. ekološka prava, 2. ekološke vrednosti, 3. ekološke obaveze, i 4. ekološke odgovornosti [18], brojnih *normi koje u najvećem procentu pripadaju takozvanim normama složenog logičkog bića*, koje se formuliše na bazi takozvanih blanketnih normi, često i više njih, uz pomoć kojih se formuliše sveukupno logičko biće dotičnog delikta [6]. Pri tom dotične blanketne norme na prvom mestu precizno definišu: kakvo pravo, obavezu, odgovornost ili vrednost, te na bazi ovih elemenata postaje jasno što je to tome suprotno, odnosno što se zaista proglašava privrednim prestupom! Uistinu ponašanja subjekata, fizičkih i pravnih lica, što pogađa praktično sve grupne objekte ekološko pravnih odnosa [12], što praktično znači posebno na zakone koji se odnose na: 1. opštu zaštitu životne sredine i njenih elemenata [16], 2. posebno zaštićene vrednosti prirode, 3. vode, 4. vazduh, 5. zaštita zemljišta, 6. šume, 7. biljni i životinjski svet, 8. lov i ribolov, 9. rudarstvo, 10. jonizujuće zračenje i nuklearnu sigurnost, 11. opasne materije, 14. otrovi,

15. akcidentne situacije (industrijske udesne i elementarne nepogode), 16. saobraćaj, 17. gradnju i 18. otpade. Kako je ovih delikata ogroman broj to Vas samo upućujemo na ovoj materiji namenjenu, a u tekstu već navedenu knjigu Ekološki privredni prestupi [11].

Ekološki prekršaji, iako predstavljaju, po nivou opasnosti i posledica koje izazivaju, najlakše delikte, istih je zaista ogroman broj unutar zakonodavstava savremenih država pa tako i Republike Srbije. Otuda zaslužuju posebnu pažnju. Generalna pravila njihove regulacije su određena Zakonom o prekršajima [5] a konkretni prekršaji unutar poglavija namenjenim kaznenim odredbama desetina važećih zakona, pa tako i unutar više od 20 zakona od direktnog značaja za životnu sredinu. Kao i ekološki privredni prestupi tako su i ekološki prekršaji složenih logičkih bića, takvih koja se formiraju po osnovu samih prekršajnih normi i normi zakonskih i podzakonskih akata koje ih dopunjaju a jasno propisuju raznovrsne obaveze i prava od ekološkog značaja, što znači uistinu preciziraju šta to čini konkretno posmatrani ekološki prekršaj kao protivzakonito i kažnjivo postupanje fizičkog i/ili pravnog lica. Pri tom moramo da upozorimo kako ovih prekršaja, zbog uštete prostora u tekstu posmatranih zakona, uistinu ima više od broja samih članova koji ih određuju. Ovo iz prostog razloga što se iste norme iz stava u stav i tačku po tačku veoma često pozivaju na poštovanje logički različitih dobara, prava i obaveza, otuda i na zaštitu od logički različitih radnji i posledica pa i od izvršenja od strane različitih subjekata. Iz tog razloga je ekoloških prekršaja koji važe u zakonodavstvu Republike Srbije praktično nekoliko stotina, što je i obrađeno posebnom tome namenjenom knjigom [12].

ZAKLJUČAK

Kako su naša istraživanja pokazala, savremene države, Republika Srbija takođe, formiraju sve veći broj kazneno pravnih normi namenjenih poštovanju i zaštiti ekoloških prava i obaveza, a takođe i vrednosti. I to poštovanju kao obavezi svim kategorijama subjekata prava. Šta više obzirom da je ovih normi zaista veliki broj, ali i njihovih povreda, što su naša istraživanja pokazala, stvarnost očito zahteva i posebnu obuku kadrova koji se bave zaštitom elementa ekološkog prava i zakonodavstva. Ili te zaštite u praksi uistinu neće biti dovoljno niti će biti adekvatna. Ovo se posebno odnosi na zaštitu od raznovrsnih ekološki negativnih tehnogenih uticaja. Otuda pozivamo da se ovakva obuka i obavlja, pozivajući da je pruži upravo Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, koji se ovom materijom bavi dece-

nijama, prvi usmerivši svoje snage na posmatranu problematiku među naučnim kućama Balkana ali i šire.

LITERATURA

- [1] Zakon o vodama, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 30/2010.
- [2] Zakon o genetički modifikovanim organizmima; Službeni glasnik Republike Srbije; br. 41/2009.g.
- [3] Zakon o zdravlju bilja; Službeni glasnik Republike Srbije; br. 41/2009.g.
- [4] Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 97-2008.
- [5] Zakon o prekršajima, Službeni glasnik Republike Srbije, br.: 101/2005, 116/2008 i 111/2009.
- [6] Zakon o privrednim prestupima, Službeni list SFRJ, br. 4/1977., 36/1977. - ispr., 14/1985., 10/1986. (prečišćen tekst), 74/1987., 57/1989. i 3/1990., Službeni list SRJ, br. 27/1992., 16/1993., 31/1993., 41/1993., 50/1993., 24/1994., 28/1996. i 64/2001. i Službeni glasnik Republike Srbije, br. 101/2005. - dr. zakon.
- [7] Zakon o privrednim prestupima, Službeni list FNRJ, br. 16/1960., – istorijsko pravni akt.
- [8] Zakon o privrednim sudovima, Službeni list FNRJ, br. 7/1954. – sada istorijsko pravni tekst.
- [9] Zakon o sredstvima za ishranu bilja i oplemenjivačima zemljišta; Službeni glasnik Republike Srbije; broj 41/2009.g.
- [10] Zakon o uređenju sudova, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 - dr. zakon, 78/2011 - dr. zakon, 101/2011, 101/2013, 106/2015 i 40/2015.g. - dr. zakon.
- [11] Joldžić V., Jovašević D., Ekološki privredni prestupi, izdavač: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2013.g.
- [12] Joldžić V., Jovašević D., Ekološki prekršaji u pravnom sistemu Republike Srbije (teorijsko-praktički pristup), izdavač: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2013.g.
- [13] Joldžić V., poglavje: Krivična dela zaštite životne sredine i odgovornost pravnih lica, u monografiji: Kriminal i državna reakcija: fenomenologija, mogućnosti, perspektive, izdavač: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2011.
- [14] Joldžić V., unutar: Ekološko krivično pravo, međunarodni i ustavni osnovi, stvarnost i mogućnosti, izdavač: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2012.g.
- [15] Joldžić V., Ekološki kriminalitet u pravu i stvarnosti, izdavač: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1995.g.
- [16] Joldžić V., Ekološko pravna zaštita kao razvojno promenljiva. Teorijsko-praktički pristup (Edicija: Ekološko pravo i zakonodavstvo), posebno: Deo II – Praktički pristup sagledavanju zaštite životne sredine kao razvojno-promenljive – primer Republike Srbije, izdavač: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2011. g.

- [17] Joldžić V., Ekološko pravo – Opšti i Poseban deo, izdavač: Savezni sekretarijat za rad, zdravstvo i socijalno staranje, Sektor za životnu sredinu, Beograd, 2002.g.
- [18] Joldžić V., Krivična, disciplinska i materijalna odgovornost za zagađivanje životne sredine, kaznena politika u oblasti zaštite u svetu i kod nas, izdavač: Institut za kriminošku i sociološka istraživanja, Beograd, 2007.g.
- [19] Krivični zakonik, Službeni glasnik Republike Srbije, br.: 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.

IZVOD

MOGUĆNOSTI KAZNENOPRAVNE REAKCIJE NA UGROŽAVANJE I POVREDU RADNE I ŽIVOTNE SREDINE

U radu su razmotrena krivična dela, privredne prestupi i prekršaji kao oblici državne kaznene reakcije na pomenuta neželjena i nedozvoljena ponašanja subjekata, fizičkih i pravnih lica, koja za posledicu imaju ugrožavanje ili povredu prava čoveka na zdravu i adekvatnu radnu i životnu sredinu. Posebno je istaknuta činjenica da je sama radna sredina, posebno ona koju ne karakterišu takozvani zatvoreni tehnološki ciklusi, izložena negativnim posledicama tehnogeneze, što proizvodi po čoveka teške, pa i u medicinskom smislu opasne, uslove rada u fabrikama, elektračama, postrojenjima i rudnicima. Rad takođe ukazuje na to kako se ekološki negativne posledice ovih uslova iz radnih sredina često prenose i na užu te širu životnu sredinu, pogodajući ne samo urbane, saburbane i zone agrarnog života i rada već i prirodnih staništa zaštićene flore i faune. Fokus je prvenstveno usmeren ka humanim naseljima, budući da su se ona usled rapidne, stihijički odnosno neplanski sprovođene i nekontrolisane urbanizacije našla u fabričkim zonama, odnosno da su se urbane zone (graska jezgra) toliko proširile da sada obuhvataju i nekadašnje vangradiske, to jest industrijske zone sa periferija gradova. To na različite načine negativno utiče na čoveka (putem zagađenja, buke, zračenja), a posledice su vidljive u celoj zemlji.

Ključne reči: ugrožavanje i povreda radne i životne sredine, osnovi i mogućnosti kaznenopravne reakcije.

ABSTRACT

POSSIBILITIES OF PENAL REACTION TO THE INFRINGEMENTS AND ENDANGERING OF WORKING AND LIVING ENVIRONMENT

In this papers, criminal offences, economic offences and administrative offences have been discussed as the forms of state penal reaction to the aforementioned unwanted and prohibited acts of entities such as natural and legal persons, the consequences of which include endangering or violation of human right of healthy and adequate working and living environment. It is highlighted that working environment itself, especially the one characterized by closed technological cycles, is exposed to negative consequences of technogenesis, which causes severe and in medical sense dangerous working conditions in manufactures, power plants, industrial objects and mines.

It is also emphasized that negative ecological impacts of these working conditions are often transmitted to narrower or broader living environment, affecting not only urban suburban and agricultural zones, but natural habitats of protected flora and fauna as well. The research is primarily focused on human settlements, since they found themselves in industrial zones due to rapid badly organized and unplanned and uncontrolled urbanization, which means that urban zones (city centers) have expanded so much that they now include former peripheral industrial areas. This causes various negative impacts on humans (pollution, noise, radiation) and the consequences are visible in the entire country.

Keywords: endangering and injuries of work and wider environment, legal bases and possibilities of penal reactions.